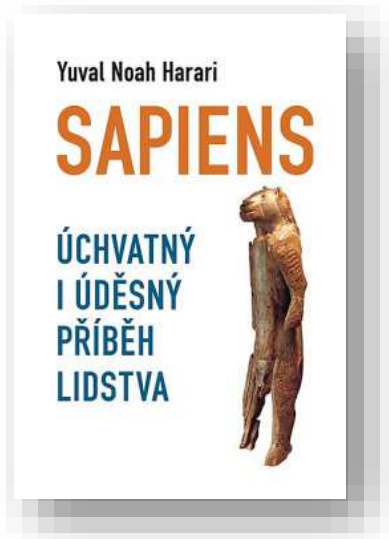

Recenze

Harari, Y. N. (2014). *Sapiens. Úchvatný i úděsný příběh lidstva*. Voznice: Leda.

Kniha izraelského historika Harariho překračuje hranice oboru historie a dotýká se nejen všech sociálních věd, ale také věd přírodních, z nichž zejména nejvíce evolučních, a to biologie a genetiky.

Harari popisuje vznik a vývoj druhu sapiens. Zamýšlí se nad jeho jedinečností, kterou vidí v tom, že druh homo začal žít ve velkých skupinách, což vedlo k tomu, že se u něj rozvinula specifická inteligence, podle autora jako výsledek první ze tří revolucí, a to revoluce kognitivní. Ta měla podle něj za následek schopnost spolupracovat ve velkých skupinách (nad 150 členů), vedla k rozvoji společenských her, jejichž poznání je pro pochopení lidstva stěžejní. Autor přitom neopomíjí biologickou podstatu člověka a říká, že základní parametry chování a schopností jsou touto podstatou dány.

Za druhou revoluci považuje neolitickou, ke které se staví jako k podvodu na člověku, protože od tohoto okamžiku se na člověka začal zvyšovat tlak a jeho životní styl se zhoršil, což dokládá na s. 102. „Lovci a sběrači jedli zdravěji, pracovali méně hodin, jejich dny byly rozmanitější a zajímavější, méně je ohrožoval hlad a nemoci. Pěstitelé sice v potu tváře znásobili objem potravin, které mělo lidstvo k dispozici, ale to neznamená, že jedli zdravěji nebo měli více volného času. Naopak. Vyšší produkce způsobila demografickou explozi a vznik hýčkaných elit. Průměrný zemědělec pracoval déle než průměrný lovec a měl z toho menší užitek. Zemědělská revoluce byla největší podvod v dějinách.“ Výsledkem neolitické revoluce je usazení člověka, zvýšení jeho populací, vznik velkých sídel a tím i nutná složitější organizace společnosti.

Třetí je dle něj revoluce vědecká, která začíná objevem nevědomosti. Autor zdůrazňuje, že přiznání neznalostí je výhodou, protože otevírá prostor pro hledání, objevování a tím pro rozvoj lidské společnosti, jenž nemusí být vždy jen pozitivní, ale nese s sebou nebezpečí zničení, což autor uvádí na s. 303. „Zásadní a opravdu přelomový okamžik posledních pěti set let nastal v 5:29:45 ráno 16. července 1945, když američtí námořníci odpálili první atomovou bombu v Alamogordu v Novém Mexiku. V tom okamžiku lidstvo získalo schopnost chod dějin nejen měnit, ale i zcela ukončit.“

Za základního hybatele dějin považuje kulturu. Z ní pak zejména jazyk jako specifický komunikační nástroj a fikci (mýty) – sdílenou představivost lidstva. Přitom ale nepopírá přírodní procesy, když tvrdí: „obecně platí, že příčinou významných změn ve společenském chování bývá jen genetická mutace“ (s. 47). Za klíč úspěchu druhu homo sapiens vidí právě schopnost vytvářet mýtus (např. o duchu kmene). To podle něj umožňuje efektivní spolupráci ve velké skupině a rychlé přizpůsobení se náhlým změnám. Zároveň přispívá ke vzniku velkých lidských společenství vyznačujících se organizovanou strukturou a hierarchickým uspořádáním. Pro fungování těchto upořádání je nezbytný vznik imaginárního řádu, „který není nějaká zlovlná konspirace ani zbytečná iluze, ale jediný způsob, jak zajistit úspěšnou spolupráci velkého množství lidí“ (s. 137). Imaginární řád ovšem nelze udržovat pouze silou, je nutné, aby „v něj značná část obyvatel – především privilegované vrstvy a bezpečnostní síly – opravdu věřila“ (s. 140).

Autor dále podotýká, že se bohužel zdá, „že imaginární hierarchie a diskriminace jsou nutně základem všech komplexních společností“ (s. 168). Samozřejmě neexistuje jeden univerzální model hierarchie

a diskriminace, ale hierarchie nám pomáhá orientovat se ve společnosti, napovídá, jak se k sobě máme chovat, v podstatě stanovuje pravidla a normy jednání pro jednotlivé kategorie lidí. Autor pokračuje v této úvaze a aplikuje ji nejen na společnost, ale také na gender.

Podle autora každá kultura proc hází neustálou proměnou, což ovšem vede k tomu, že dochází k sjednocování lidstva, i když globální kultura není homogenní. Na sjednocování lidstva má největší vliv rozvoj obchodu. Tím se dostává ke vzniku peněz a jejich významu pro chod lidské společnosti, jenž spočívá na dvou obecně platných principech – univerzální směnitelnosti a univerzální důvěře.

Od vzniku obchodu a peněz je jen krůček ke vzniku říší, politického zřízení, které vládne mnoha národům s vlastními kulturními identitami a pohyblivými hranicemi. Autor podotýká, že již od počátku hrály říše rozhodující roli ve stmelování malých kultur. Nutila je k tomu standardizace obchodu a potřeba legitimacy. Neopomíná ani současnou situaci a uvádí, že „globální impérium, které před našimi zraky vzniká, není ovládáno žádným státem ani etnikem. Podobně jako v pozdní říši římské mu vládne mnohonárodní elita a má sdílenou kulturu i společné zájmy. Po celém světě se k němu přidává stále větší počet podnikatelů, inženýrů, odborníků, učenců, právníků a manažerů, kteří se rozhodují, zda odpoví na volání impéria, nebo zůstanou věrni svému národu a státu. A čím dál více lidí volí impérium.“ (s. 255)

Další část své práce autor zasvětil problematice náboženství. Náboženství definuje jako „soubor lidských hodnot a norem, který se zakládá na víře v nadlidský řád“ (s. 280). Automaticky mezi náboženství řadí veškeré ideologie. Ve vztahu k člověku vyzdvihuje polyteismus, který podle něj nepovýšil jen bohy, ale především pozvedl lidstvo a to tím, že zrušili animistické vnímání člověka jako jedné z mnoha bytostí tohoto světa a vyčlenilo ho právě nad tyto bytosti (s. 261).

Vědecká revoluce podle něj začíná před 500 lety tím, kdy si evropský člověk uvědomil svoji neznalost. Do té doby považovali lidé svět za známý. Evropané začali investovat do vědy, což vedlo k tomu, že věda začala odstraňovat jeden problém za druhým. Jedním z nich byl hlad, který se takřka podařilo odstranit, což ale vedlo ke vzniku problému nového – obezity.

Autor se zamýšlí nad tím, proč právě Evropa se stala nositelkou vědecké revoluce v těch posledních 500 letech a dovozuje, že to byla síla vojensko-průmyslovo-vědeckého komplexu a pokročilé techniky, které jsou postaveny na ideologii kapitalismu – na možnosti rozvoje podnikání přes úvěr, na důvěře v budoucnost. I přes tyto výhody upozorňuje na negativa, kde za hlavní považuje neschopnost spravedlivého rozdělení zisků. Neopomíná ani současný věk konzumu nutící člověka k co největší spotřebě. Dále poukazuje na to, že průmyslovou revolucí byly zahájeny převratné společenské změny jako standardizace času, rozpad patriarchátu, zánik sedláků, rozvoj měst, práva občanů a demokratizaci, což vedlo k současné imaginární společnosti národů a spotřebitelů.

V posledních kapitolách knihy se věnuje problematice smrtelnosti, míru, štěstí a spokojenosti. Poukazuje na to, že žijeme v nezvyklé době dlouhého míru, pouze s malými lokálními válkami, protože válka se dnes finančně nevyplácí. Přitom většina výzkumů ve vyspělých zemích potvrzuje, že současný člověk není spokojený a šťastný, protože díky konzumerismu chce pořád něco dalšího. Tím se vrací zpět k člověku a jeho zdokonalování formou zásahů do genetické výbavy bez vědomí toho, jaký ten člověk vlastně má být, což může vést ke zničení sama sebe jako druhu.

Závěr knihy je velmi stručný, ale o to více výstižný. Z běžného živočišného druhu jsme se nejdříve vyčlenili z živočišné říše a nyní máme možnost stát se bohy. Autor knihu končí završující větou: „Může být něco nebezpečnějšího než nespokojení a nezodpovědní bohové, kteří nevědí, co chtějí?“ (s. 503)

Autorovi se tak na zhruba pěti stech stránkách povedlo provést čtenáře celým příběhem druhu homo sapiens, tedy anatomii moderního člověka, jak tento druh označují antropologové. V knize odkazuje na práce nejen historické, ale především antropologické, psychologické, biologické, sociologické, ekonomické, filozofické apod. Kniha tak ukazuje, že pokud chceme pochopit problém, je dnes nutný multioborový přístup.

Kniha je psána popularizačním jazykem, což ji předurčuje k tomu, aby se jejími čtenáři stalo co nejširší publikum. Je proto vhodná pro studenty všech oborů, nejen humanitních, ale i přírodovědných a technických. Je také velkým obohacením a vede k urovňování, přehodnocení nebo pochopení poznatků o člověku pro pedagogiky všech stupňů škol, ale i pro laickou veřejnost.

I když v knize není žádná z kapitol konkrétně věnována edukaci, z celého textu vyplývá, že právě schopnost učit se nás lidstvo dovedla tam, kde nyní jsme. Především první třetina knihy, která je věnovaná kognitivní revoluci poukazuje na důležitost edukace, což autor shrnuje ve větě: „Lidstvo má dnes mnohem více informací než naši dávní předkové, ale jednotlivě byli pravěcí lovci a sběrači nejjobratnějšími a nejerudovanějšími lidmi v dějinách.“ (s. 65)

Pro sociální pedagogiku je stěžejním tématem prostředí. A právě různým typům prostředí a jejich vlivu na člověka a lidské společenství je celá tato kniha v podstatě věnována. Popisuje, co se musel naučit člověk v lovecko-sběračské společnosti, co musel umět a znát zemědělec a co tvůrce technologií. Právě tato prostředí určovala potřeby edukace. Postmoderní prostředí je pro člověka zatěžující a to z toho důvodu, že „lidé jsou sice schopni ohromných výkonů, ale nejsou si jistí, o čem vlastně snaží, a spokojení nejsou o nic více než dříve“ (s. 503). Zde je velká úloha sociální pedagogiky, najít smysl a cíl toho snažení. Pro někoho to může být fungující rodina, pro jiného profesie a pro dalšího život v souladu s přírodou. Jen člověk nesmí ztratit smysl svého života.

Vzhledem k tomu, že studenti přicházející ze středních škol nemají rozsáhlé společenskovední znalosti, měla by se tato kniha stát jejich základní četbou. Pomůže jim pochopit nejen člověka, se kterým většina z nich bude dále nějak pracovat (jako manažeři, učitelé, sociální pracovníci, úředníci apod.), ale také pochopit sebe sama.

Helena Skarupská
Fakulta humanitních studií, Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně